

13. Povijest gospodarskih aktivnosti

Uvod

Teški životni uvjeti i nemogućnost zapošljavanja prisiljavali su Ličane da svoju egzistenciju često potraže izvan državnih granica. To možemo vremenski podijeliti u nekoliko faza. Prva značajnija zapošljavanja u inozemstvu započela su krajem 19. i početkom 20. stoljeća, pa sve do Prvog svjetskog rata. Prema dostupnim podacima najviše su odlazili u SAD i zemlje Zapadne Europe.

Vrijeme između dva svjetska rata također je primoravalo mnogobrojne muškarce na odlazak u inozemstvo. Međutim, ovaj puta značajnije odlaze u zemlje zapadne Europe, prvenstveno u Francusku, Austriju, Belgiju, Luksemburg i u "Prajsku" (Njemačku), ali i u prekomorske zemlje - Ameriku, Kanadu, pa čak i u Argentinu. Radili su uglavnom na najtežim poslovima poput gradnji cesta, iskopu tunela, teškoj industriji, šumskim radovima i sličnim radovima.

Posebno su se iskazali kao izvrsni mineri, ali i rudari. Njihov alat je jednostavan: *maca*, *štampana* i *bradva*. Štampana bi se sav izganciao i na vrhu rascvao od udaraca macom, a maca i držak glatki i sjajni kao politurom ulašteni. Tu je i bradva, široka kratka sjekira za tesanje građe i upornjaka u tunelima. Živeći tu kraj kamena zarana su naučili sve o njemu, o njegovoj tvrdoći, njegovim žilama po kojima lako puca, o tome s koje ga strane, i kako, treba udariti. Mnogi od njih u dubini podzemlja, ostaviše svoje mlade živote, ili, vrativši se u svoj rodni kraj osakaćeni i iscrpljeni s bijednom mirovinom u džepu i sa "zlatnom prašinom" u plućima, koju su nosili do kraja života i od iste teško obolijevali.

Tijekom pripreme ove knjige došli smo do vrlo vrijedne fotografije snimljene oko **1930.** godine koja prikazuje skupinu stajničkih drvosječa u Argentini. Tamo su radili na brojnim šumskim radilištima, uspjevši zaraditi za ono vrijeme velika financijska sredstva.

Poslije Drugog svjetskog rata, u vrijeme zabrane izlaska iz zemlje, primorani su bježati preko "granjice" i nakon toga završavaju uglavnom u prekomorskim zemljama – SAD-u, Kanadi i Australiji. U to vrijeme značajnije se zapošljavaju i u susjednoj Sloveniji na gradnji cesta, tunela, građevinarstvu i šumarstvu.

Nakon popuštanja zabrana izlaska iz zemlje nastupa najveći val odlaska "na privremeni rad u inozemstvo - *gastarbeiteri*". Najveći broj gastarbajtera zapošljava se u SR Njemačkoj i to uglavnom na građevini. Najviše ih ima u Münchenu, Frankfurtu, tadašnjem zapadnom Berlinu i drugim njemačkim mjestima. Ovaj puta ne ostaju tamo trajno živjeti, već se zarađenim sredstvima vraćaju u domovinu gdje uglavnom kupuju gradilišta u okolici Zagreba, Siska i nešto rjeđe u drugim sredinama (Osijek, Vinkovci, Karlovac, Ogulin itd.).

Skupina stajničkih drvosječa u Argentini oko 1930. godine. Na slici su s lijeva na desno: Tomo Perković-Ujak, Marko Vučetić-Antonov, Mate Sertić-Aralica, Mate Vučetić-Antonov, Jure Turina (iz Črnca), Tomo Sertić-Miš, Marko Vuković-Ruzić, Mate Sertić-Miš, Luka Sertić-Miš i Petar Perković-Ujak. Vidi se i alat kojim su radili.

Stanje između svjetskih ratova

Stajnički drvosječe između dva svjetska rata najčešće odlaze u Slavoniju gdje se moglo poprilično zaraditi. Poznata su šumska radilišta u Moroviću, Spačvi i okolici Bjelovara (Velika Pisanica). Organiziraju se radne brigade koje odlaze na ta radilišta. Ističe se brigada **Franje Rajkovića**, koja je u Slavoniji bila vrlo poznata i uspješna. Svugdje su ostavljali utisak vrsnih drvosječa i poštenih djelatnika, iako su uvjeti rada bili vrlo teški i iscrpljujući. Tako su, nerijetko, rušeni hrastovi čiji je promjer bio preko dva metra! Kako za ovako debela drva nije bilo prikladnih pila, drvosječe su najprije morali sjekirama umanjiti promjer drveta, sijekuci korijenje. Sjekire su bile teške oko 2,5 kg! Nakon toga bi četvorica snažnih i vještih momaka oštrim ručnim pilama, zvanim “Amerikanke”, prepilili ostatak debla! Skupina od osam ljudi rušila bi dnevno 20-ak hrastova i iste obradila! Trebalo je puno vještine, izdržljivosti i snage da se ta norma svaki dan ispuni, jer je o tome uglavnom ovisila zarada.

Neki kirijaši rade i u Pišćetku kod Drežnice ali i u okolici Zagreba.

Skupina stajničkih drvosječa 30-ih godina u Slavoniji. Prvi slijeva stoji Franjo Rajković

Gospodarstvo obitelji Murković

Najveću gospodarsku aktivnost u Stajnici imala je obitelj **Murković**. Živjeli su u Dvoru, koji je izgrađen 1875. godine. Njega je izgradio Nijemac Bohutinski kao lovački dom.

Veliki broj domaćinstava bio je vezan uz rad njihove pilane, osobito oko sječe drvene mase. Murkovići su osim toga imali i trgovine, gostione, ali su ipak bili najpoznatiji po drvoprerađivačkoj i mlinarskoj djelatnosti. Proizvodnja je bila za ono vrijeme moderno ustrojena. Unutarnji transport trupaca vršen je vagonetima a godine **1928.** nabavljeni su suvremeni gateri. Imali su vlastitu sušaru za drvo. Proizvodnja je bila namijenjena uglavnom za izvoz. Ovakav posao zahtijevao je značajno zapošljavanje lokalnog stanovništva, osobito oko rušenja drvene mase, njezinog prijevoza na pilanu, obradu i ostalo. Bilo je zaposleno između 20 i 30 radnika. Tijekom i poslije Drugog svjetskog rata postrojenja su devastirana i prestala s radom.

I šumska radilišta doživjela su modernizaciju. Tako je od Krasnice do Plaškoga, gdje je bila željeznička postaja, izgrađena uskotračna šumska pruga *Bergerica*, nazvana po austrijskom industrijalcu koji je eksploatirao tamošnje šume. Po njemu su nazvani i neki šumski putovi, ceste i vlake.

Murkovićev dvor oko 1930. godine

Tome Perković - Svitina

Važniji obrtnici

Stanovništvo se pretežno bavilo poljoprivrednom proizvodnjom za osobne potrebe a vrlo rijetko za prodaju. Razlog tome je nedostatak dovoljnih površina kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta. Uzgajaju se tradicionalne žitarice poput ječma, pšenice i kukuruza. Sije se konoplja za izradu odjevnih predmeta, posteljine, vreća za poljoprivredne proizvode i slične namjene. Za prehranu se koriste mliječni proizvodi i žganci (palenta), te kupus, grah i uglavnom suho meso. Dakle, proizvodi se isključivo za osobno preživljavanje. Nedostaje viška novih vrijednosti koje bi pokrenule značajniji obrt. Pravoga i razvijenog obrta u Stajnici bilo je vrlo malo. Uglavnom se svodio na poslove za osobne potrebe. Nešto značajnije su razvijeni trgovina i usluge. Iz tog vremena poznati su trgovci mješovitom robom **Tome Perković-Svitina, obitelj Murković, Mile i Tome Sertić-Tikvica, Mile Krznarić i Jurica Mesić**. Ugostitelji su osim Murkovića bili i **Sertići-Porkulabi, Lojze Perković-Svitina** na Kolišću i **Tomo Sertić-Tikvica**.

Zanimljivo je kako se uspio obogatiti Tomo Sertić - Tikvica. Njegova obitelj bila je vrlo siromašna, i da bi preživjeli morali su davati u zemlju u zalog obitelji Murković. Mladi Tomo odlučuje poput brojnih Stajničana potražiti sreću na gradilištima širom Europe. Prije Prvog

svjetskog rata započeo je raditi na dosta opasnom gradilištu pruge u Semeringu, Austrija. U skupini od tridesetak radnika iz Stajnice, kojom je rukovodio Miko Murković kao vođa grupe, našao se i Tomo. Zarada je zbog težine i opasnosti posla bila vrlo dobra. Nakon što je uspio nešto zaraditi vraća se u Stajnicu gdje gradi malenu kuću. U međuvremenu jača HSS-ova organizacija "Hrvatska sloga", koja uspijeva na državnoj razini donijeti takve propise kojima će se preispitati davanje u zalag poljoprivrednog zemljišta zbog dugova. Zbog velikih dugova vodi se dugotrajni spor između obitelji Murković i Sertić -Tikvice, koji je trajao pune 32 godine! Taj su spor na koncu Sertići uspjeli dobiti. Kada se mladi Tomo uspio osamostaliti i povratiti zemlju, počeo se baviti sitnom trgovinom. Malo pomalo uspio je razviti posao i postati vrlo uspješan trgovac.

Konji u vlasništvu obitelji Sertić - Porkulica

svoj mlin koji je također donosio značajne prihode. Uvijek su imali dva para visokokvalitetnih konja kojima su obavljali prijevoz.

Od ostalih zanatlija bili su poznati bačvari **Luka i Ivan Krznarić** i **Ivan Dumenčić - Belan**. Luka Krznarić bio je jedan od značajnih "cimermana" u svoje vrijeme. Gradio je kuće, škole i druge objekte. Poznato je njegovo djelo škola u Križpolju. Bio je poznat i kao vrstan stolar.

Kolari i stolari bili su **Marko i Luka Vuković-Paić**, koji su se bavili i izradom namještaja, trlica, krosna, preslica, vretena, kolovrata i sličnih drvenih potrepština. Vrsni zidari bili su **Pave Sertić-Porkulab** i njegov sin **Ivan**. Veterinarska služba je u ono vrijeme bila slabo razvijena, tako da su se o zdravlju stoke - koje je bilo u izobilju - bavili priučeni ljudi. Najpoznatiji su bili **Božo Vučetić**, te kovač **Marko Vučetić**, koji se bavio narodnom medicinom, čime je uspješno liječio i ljude i stoku, a u ono vrijeme jedini je vadio zube!

Zaselak *Majtinići* poznat je po brojnim zanatlijama. **Ivan Vuković-Ruzić** bio je kovač i kolar, kao što je bio i njegov bratić **Joso**, otac župnika **Mate Vuković-Ruzić**. Za potrebe kovačke djelatnosti, koja je tada bila vrlo intenzivna, palio se ugljen u Kapeli. Te zahtjevne i teške poslove morali su obavljati svi ukućani, poglavito djeca. Ukućani su pomagali i u ostalim poslovima, pogotovu oko manje složene obrade drva, te pokretanje "«mišina» u kovačnici, kaljenju željeza i dr. **Miko Vuković-Ruzić** bavio se šnajderajem, osobito izradom odjeće za svakodnevnu ali i za svečanu uporabu. **Karlo Sertić-Štanjac** bavio se također kovačkim zanatom. **Nikola Vuković - Ruzić** bio je glavni kovač u selu. Poginuo je 1925. godine na Kolišću tijekom tragičnih izbora. Kasnije ga nasljeđuje **Joso Vuković-Ruzić**. **Jure Perković-Markar** prevozio je poštu i robu za lokalne trgovce Perkovića-Svitinu, Sertića-Tikvicu i Murkoviće.

Obitelj Sertić - Porkulica također je bila bogata za ondašnje prilike, što se i danas može vidjeti po sačuvanim objektima. U početku su se bavili prijevozom robe iz Karlovca u Senj i preprodajom stoke, koju su kupovali oko Karlovca i prodavali je u brinjskom kraju, gdje je imala bolju cijenu. Nakon stjecanja početnog kapitala počeli su se baviti i ugostiteljstvom. Imali su i

Mile Perković - Relja

Tome Perković-Žrdonja bio je mjesni “taksista”. Prevozio je ljude doktoru i na željezničke postaje Lička Jesenica i Oštarije. **Joso Vuković-Golemi** bavio se izradom komota za konje. Pošto je bilo dosta kirijaša u Stajnici i okolici, posla je bilo dosta i od toga se moglo lijepo živjeti.

Jure Perković-Žila izrađivao je krosna za tkanje. **Mate Štefanić** izrađivao je nadaleko poznata *brda* za krosna ali i stolariju, koju je kasnije preuzeo njegov sin Tomica. Stolarijom se bavio i **Tomo Krznarić**, kao i **Sertići - Zgrabe** iz Sertićevog sela. Posebno je bio poznat stolar **Pero Perković-Markiće** koji je za svog života izradio brojni namještaj, a osim toga pravio je i mrtvačke sanduke, tako da je većina naših predaka sahranjena u njima. Poznati kovač bio je i

Vlado Marinić - Brada na Brdu, koji se dugo bavio ovim poslom.

Stariji se sjećaju **Mike Mesića**, kao svestranog čovjeka. Bavio se postolarskim radovima i narodnom medicinom. Bio je specijalist za razne ljekovite obloge i liječenje rana. Između dva rata odselio se u Vrpolje.

Jure i Frane Movrić bavili su se cimermanskim poslovima, najviše izrađujući drvene zgrade i krovišta. Posebna im je specijalnost bila izrada šindre, ili po stajnički “*šimle*”. Svakako bi bilo nepravedno a ne spomenuti **Milu Perkovića-Relju** koji je svojim inovacijama iz mehanike često iznenađivao svoje sumještane. Osobito kada je izgradio vjeternjaču koja je proizvodila struju!

Poznati stolar bio je **Tone Perković - Jurić** iz Čarapovog Sela.

Stajnički mlinovi

Zbog bogatih vodotoka u Stajnici su nadaleko bili poznati stajnički mlinovi. U osamnaestom stoljeću bilo ih je desetak, da bi vremenom taj broj došao na daleko manji broj, iz prostog razloga što su kasnije izgrađeni suvremeniji i kapacitetom veći mlinovi koji su mogli udovoljiti potrebama lokalnog stanovništva. Imale su ih uglavnom bogatije obitelji koje su imale veće površine zemlje.

Mlinice obitelji Perković (Štente) i Marije Movrić na vrilu

Obitelj **Vučetić** imala je mlin odmah ispod sela. Tijekom 18. stoljeća bio je to najveći mlin, što dokazuje o gospodarskoj moći njegovih vlasnika. Obitelj **Sertić-Aralica** imala je također bogato imanje i poznate mlinice sa dva para kamenova za mljevenje. Pošto je mlin bio na prometnom mjestu, nije nedostajalo žita za mljevenje. Dolazili su ljudi iz udaljenijih zaselaka poput Jezerana i Razvale. Jedina mana ova dva mlina je što su se nalazili na vodotocima koji su presušivali tijekom ljeta.

Obitelj **Perković-Štenta** imala je mlin na *vrilu* a odmah do njih i obitelj **Movrić**. Od ovih lijepo uređenih mlinova sačuvane su fotografije koje odišu ljepotom krajolika. Svakako je najpoznatiji bio mlin obitelji **Murković** kod Dvora i **Švabin** mlin. I posljednji je bio mlin **Tome Sertića-Porkulaba**.

Kotarske općinske i službe

Za rješavanje jednostavnijih upravnih poslova ustrojena je upravna općina Jezerane. Obuhvaćala je područje Stajnice, Jezerana, Lipica, Križpolja i Jelvicu. Time je našim građanima omogućeno da većinu upravnih poslova obave u neposrednoj blizini Stajnice, ne moravši odlaziti u Brinje.

Kazivači se sjećaju općinskih službenika **Karle Dumenčića**, **Nikice Vranića**, **Pave Mesića**. Među njima bili su i **Jure** i **Tone Vuković-Pernar** iz Stajnice, koji su ranije bili austro-ugarski žandari. Oni su poslije bili i načelnici općine Jezerane, o čemu su dobili i nadimke "načelnici". O Juri Vukoviću nešto više u poglavlju o stanju nakon Prvog svjetskog rata.

Kotarske službe, sud, šumarija i zdravstvena ambulanta bile su u Brinju. Upravitelj šumarije bio je **Milan Crnadak**, koji je svoju funkciju obnašao još za vrijeme Austro-ugarske Monarhije. Nakon njega bio je **Dragan Haramija**.

Lugari su imali vrlo odgovornu zadaću čuvanja i upravljanja tamošnjim šumama. U Stajnici je bio nadlugar **Josip Vuković**, koji je u Jelavlju napravio rasadnik za jelovu šumu, te lugari **Nikola Mesić**, **Nikola Murković**, **Marko Vuković-Ruzić**, **Ivan Šprajc** i **Mate Movrić**.

Lov nije bio posebno razvijen iako je divljači bilo dosta po okolnim šumama. Jedino su muški članovi obitelji Murković bili strastveni lovci, osobito kada bi im došli značajniji gosti i poslovni prijatelji. Nakon lova organizirali su nadaleko poznate veselice. Kao zaljubljenici u lov imali su odlično naoružanje i kvalitetne lovačke pse.

Komunalni sustav i održavanje higijene

Iako je Stajnica bila vrlo siromašna ljudi su se na razne načine borili kako bi poboljšali skromne životne uvjete. Jedan od najvećih problema bio je nedostatak vode u pojedinim

Bunar u šumi

udaljenijim zaseocima. Tako je za Dumenčiče i Majtiniće izveden vodovod prirodnim padom od izvora i kaptaže na Kapeli. Općina Jezerane izgradila je i u Tominčevoj Dragi *šternju* u koju je cijevima dopremana voda također iz jedne kaptaže iznad sela. Ti su sustavi izgrađeni **1929.** godine i bitno su pomogli boljem životu. Za vrijeme suše planinski izvori bi presušivali i stanovništvo je

Nadlugar Josip Vuković i kćer Marija - Mice

Šternja u Tominčevoj Dragi

uglavnom noću bilo primorano ići na Žižićevo vrilo i dovoziti vodu u drvenim bačvama. Posebno su u teškoj situaciji bili stanovnici zaselka Tominac Draga, koji su od izvora bili udaljeni oko tri kilometra.

Lokalni putevi kvalitetno su se održavali. Svaka obitelj imala je obavezu održavanja određene duljine puta i suhozidina uz njih. Ta je dužina ovisila o površini zemlje koju je obitelj posjedovala. U slučaju neizvršenja obveze bili su kažnjavani. Sve te obaveze kontrolirali su seoske starješine koje su se brinule o uređenju naselja. Prema kazivačima seoske starješine bili su **Stipan Vučetić, Nikola Sertić-Aralica, Anton Vučetić, Stipan Tominac i Joso Sertić - Jurum.**

U to vrijeme nije bilo na tržištu sredstava za održavanje higijene, već se to sve radilo priručnim sredstvima. Svakih mjesec dana Stajničanke su sakupljale prljavi veš i posteljinu i parile je s pepelom u drvenim bačvama - *maštelima*. Najprije bi se rublje namakalo jedan dan u hladnoj vodi, te se nakon toga slagalo u bačve i zalijevalo vrućom vodom i pepelom i ostavljalo preko noći kako bi se prljavština razgradila. Nakon toga bi se iscijedila voda a rublje bi se slagalo u manja *bremena*, koja su žene na glavi nosile na pranje na Jarugu. Ako bi stanovale dalje onda su se upotrebljavale konjske ili volovske zaprege. Bosonoge žene prale su u potoku rublje sa drvenim palicama i *rifljačama*. Ovaj posao bio je vrlo težak i naporan, ali i poguban za slabašan ženski organizam. Trebalo je satima stajati u hladnoj vodi i prati hladno rublje.

Nešto kasnije pojavila su se kemijska higijenska sredstva poput *crvenog radiona*, *sode za odmaščivanje*, *terpentina* i *šif-sapuna*, koja su olakšala pranje rublja. Ta su sredstva bila za one prilike vrlo skupa, pa su se rijetko koristila. Poslije Drugog svjetskog rata žene su kuhale domaći sapun od ostataka svinjske masti i mesa, stavljajući u njega *laguštrnj* i to sve zajedno kuhale dok se masnoće ne razgrade.

Iz ovoga je vidljivo koliko su naše bake teško živjele, a nerijetko se dešavalo da bi od prevelikog napora i bolesti umirale dosta mlade, ostavljajući iza sebe nezbrinutu djecu.

Mile Perković - Žrdonja - jedan od najjačih muškaraca u Lici

Ljudi koji su odrasli u ovim teškim i surovim uvjetima bili su izuzetno snažni. Surov okoliš i neimaština činila je tadašnje muškarce fizički snažne i otporne na zahtjevne poslove koje su obnašali. To se posebno odnosilo na izuzetno teške šumske radove za koje je trebalo imati veliku snagu i izdržljivost. Tako je među tamošnjim muškarcima postojala stalna potreba za dokazivanjem tko je snažniji, i to je postalo dio njihovog ponosa i časti. Za slabe muškarce jednostavno nije bilo mjesta u takovom okruženju. Dignuti teret od stotinjak i više kilograma to je bila normalna pojava, ili pripremiti u jednom danu osam prostornih metara drva u šumi po jednom radniku! Danas uz mehanizaciju ta je norma daleko manja.

Mile Perković - Žrdonja

Po iznimnoj snazi bio je poznat **Mile Perković – Žrdonja**, koji je između svjetskih ratova živio u Stajnici. Bio je skroman čovjek, privržen svojoj obitelji i nesklon isticanju, tako da tu svoju fizičku osobinu nije želio daleko bolje i financijski isplativije iskoristiti. O njegovoj se golemoj snazi nadaleko čulo. Podizao je terete preko dvjesto kilograma, ili gurao balvane volumena od nekoliko kubnih metara.

Tako je jedan Gospićanin - isto snažan čovjek - htio upoznati našeg Žrdonju i okušati se s njime u snazi. Jednog dana dođe u Stajnicu i slučajno ga sretne na polju u spremanju sijena. Zapita ga gdje živi taj snažan čovjek. Ovaj podigne *žrd* - komad drveta dugačak oko 4 metra i debljine petnaestak centimetara, kojim se osiguravalo sijeno nakon utovara u iz kola - uzme ga za njegovu tanju stranu i pokaza njime prema svojoj kući. Kada to ugleda Gospićanin, okrene se i hitrim korakom udalji, zapitavši se kakva je to ljudska snaga kada teški žrd diže jednom rukom poput štapa.

Naravno da je odustao od daljnjeg traženja Žrdonje kada je vidio kakvi sve snagatori i gorostasi žive u Stajnici. Perković je po ovom događaju dobio nadimak – Žrdonja.

*Skupina Stajničana na gradilištu
Olimpijskog stadiona u Münchenu
1969. godine (gore)*

*U trenucima odmora uz pjesmu
iz rodnog kraja*

*Skupina prvih stajničkih radnika
u Stuttgartu, Njemačka, 1968.
godine (dolje)*

Stjepan Tominac na gradnji cesta u Sloveniji oko 1960. godine (gore)

*Tržič - Podljubelj 1961. godine.
Tominci na gradnji ceste i tunela*

Stajničani na radu u Belgiji 1938. godine (dolje)

